ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՄԱՄՅԱՆ ԼԻԱՆԱ ԼԵՎՈՆԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԼՈԲԲԻՍՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՄՆ-ՈՒՄ 1965-2015 ԹԹ.

Է.00.01 «Հայոց պատմություն» մասնագիտությամբ պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ-2017

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում:

Գիտական ղեկավար՝ պատմական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր Մինասյան Է. Գ.

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ պատմական գիտությունների դոկտոր
Պողոսյան Է"Վ"

պատմական գիտությունների թեկնածու
Մելիքյան Ս"Հ"

Առաջատար կազմակերպություն՝ Վանաձորի Հովհ. Թումանյանի անվան
պետական համալսարանը

Պաշտպանությունը կայանալու է 2017 թ. դեկտեմբերի 22-ին, ժամը 14^{00}-ին, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում գործող ՀՀ ԲՈՀ-ի Հայոց պատմության 004 մասնագիտական խորհրդում (հասցեն՝ 0019, ք. Երևան, Մարշալ Բաղրամյան 24/4):

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2017 թ. նոյեմբերի 20-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտքարտուղար,

պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ Հ. Ղ.

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

ԹԵՄԱՅԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ: XX դարի առաջին քառորդին տեղի ունեցած երկու իրադարձություններ բախտորոշ նշանակություն են ունենում հայ ժողովրդի պատմական ճակատագրում՝ կանխորոշելով նրա հետագա կենսագործունեության առանձնահատկությունները: Մի կողմից՝ 1915-1923 թթ. երիտթուրքական ու քեմալական վարչակարգերի կողմից իրականացված հայ ժողովրդի ցեղասպանության քաղաքականության հետևանքով ամբողջությամբ դատարկվում է Արևմտյան Հայաստանը և ստվարանում Հայկական սփյուռքը, մյուս կողմից՝ 1920 թ. անկում է ապրում Հայաստանի առաջին հանրապետությունը և երկրում հաստատվում են խորհրդային կարգեր, ինչի հետևանքով այն զրկվում է ինքնուրույն արտաքին քաղաքականություն վարելու իրավունքից: Նման պայմաններում, տասնամյակներ շարունակ, Հայ դատի և պահանջատիրության միակ հետապնդող է դառնում աշխարհի տարբեր երկրներում հաստատված սփյուռքահայությունը: Այդ գործում հատկապես մեծ ներդրում է ունենում ԱՄՆ-ի հայ համայնքը:

ԱՄՆ-ում հայերը հաստատվել են դեռևս XVII դարի սկզբներից, բայց որպես համայնք հանդես են եկել միայն XIX դարի վերջերից: Տեղի հայ համայնքն ավելի է ստվարանում Մեծ եղեռնից հետո՝ դեպի ԱՄՆ հայության զանգվածային հոսքի հետևանքով:

Ցեղասպանությունից փրկված և Միացյալ Նահանգներում հաստատված հայերն ու նրանց սերունդները, հաղթահարելով տարաբնույթ դժվարություններ և հարմարվելով հյուրընկալող երկրի պայմաններին, լծվում են Հայ դատի հետապնդման գործին: Ժամանակի ընթացքում նաև կյանքի են կոչվում հայկական լոբբիստական կազմակերպություններ, որոնց նպատակն էր հասնելու ԱՄՆ-ի կողմից Հայոց ցեղասպանության պաշտոնական ճանաչմանն ու դատապարտմանը:

Արցախյան շարժման սկզբնավորումից և Հայաստանի անկախության հռչակումից հետո ամերիկահայ լոբբին ընդլայնում է իր գործունեության շրջանակները՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման խնդրի կողքին դնելով նաև Արցախի անկախության ճանաչման, Հայաստանին ու Արցախին տրամադրվող ամերիկյան օգնության ապահովման, ՀՀ-ԱՄՆ հարաբերությունների զարգացման ու ընդլայնման և այլ հարցեր:

Ամերիկահայ լոբբիի գործունեության ուսումնասիրությունը խիստ արդիական խնդիր է, ինչն առաջին հերթին պայմանավորված է ամերիկահայ նման կազմակերպությունների կողմից որպես առաջնահերթություններ հռչակված և հայ ժողովրդի համար կենսական այնպիսի հիմնահարցերով,

ինչպիսիք են Հայոց ցեղասպանության ու Արցախի անկախության ճանաչումը, Հայաստանի միջազգային դերի ու հեղինակության բարձրացումը:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆ ՈՒ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ: Ատենախոսության նպատակն է համակողմանիորեն վեր հանել ԱՄՆ-ում գործող հայկական լոբբիստական կազմակերպությունների՝ 1965-2015 թթ. ծավալած կեսդարյա գործունեությունը: Այդ նպատակին հասնելու համար մեր առջև դրել ենք հետևյալ հիմնական խնդիրները.

-Ներկայացնել Միացյալ Նահանգներում հայկական լոբբիի ձևավորման նախադրյալները և վաղ դրսևորումները:

-Ուսումնասիրել ԱՄՆ-ում լոբբինգի ինստիտուտն ու նրա առանձնահատկությունները, և այդ համատեքստում ներկայացնել հայկական լոբբիստական կազմակերպություններին բնորոշ գծերը:

-Հետազոտել ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեության առաջնահերթությունները և լուսաբանել հայկական շահախնդրությունները պաշտոնական Վաշինգտոնի քաղաքական ուշադրության կենտրոնում պահելու նպատակով նրանց իրականացրած աշխատանքը:

-Ուսումնասիրել Հայոց ցեղասպանության ճանաչման համար ամերիկահայ լոբբիի ծավալած պայքարը թե՛ Կոնգրեսի երկու պալատներում, և՛ թե գործադիր իշխանության շրջանակներում:

-Ուսումնասիրել արցախահայության ինքնորոշման իրավունքի և Արցախի անկախության ճանաչման ուղղությամբ տարված աշխատանքները:

-Հետազոտել Հայաստանին և Արցախին տարեկան տրամադրվող ամերիկյան օգնության ծավալների պահպանման և մեծացման ուղղությամբ իրականացվող լոբբիստական աշխատանքը:

-Ներկայացնել հայկական լոբբիի ջանքերը և հաջողությունները չեզոքացնելու նպատակով թուրք-ադրբեջանական կառավարող շրջանակների և լոբբիի դրսևորած հակազդեցությունը:

-Բացահայտել ամերիկյան ներքին և արտաքին քաղաքականության վրա հայկական լոբբիի ունեցած ազդեցության իրական մասշտաբները:

-Ուսումնասիրել ամերիկահայ լոբբիի ծավալած գործունեությունը ԱՄՆ-Թուրքիա և ԱՄՆ-Ադրբեջան հարաբերությունների դիտանկյունից:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ: Ուսումնասիրության գիտական նորույթն առաջին հերթին այն է, որ հայ պատմագրության մեջ չկա ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների ձևավորման պատմությունը, տարաբնույթ գործունեությունը, նրանց ձեռքբերումները լուսաբանող ամբողջական որևէ աշխատություն: Այս առումով փորձ է արվել համակողմանիորեն ուսումնասիրել և վեր հանել ԱՄՆ-ում գործող հայկական լոբբիի ծավալած գործունեությունը, նրա կողմից որդեգրված

առաջնահերթությունները, պայքարի ձևերը և իհարկե, ամերիկյան արտաքին քաղաքականության վրա նրա ունեցած ազդեցությունը:

Բացի վերոնշյալից՝ ատենախոսության մեջ առաջին անգամ կամ նորովի քննության են առնվել մի շարք խնդիրներ.

- Լուսաբանվել են ամերիկահայ վաղ լոբբիստական կազմավորումների ձևավորման և գործունեության կարևոր դրվագները:
- Առաջին անգամ հանգամանալից վերլուծության են ենթարկվել ամերիկահայ լոբբին ներկայացնող երկու հիմնական կառույցների՝ Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախմբի և Ամերիկայի Հայկական համագումարի ձևավորման պատմությունը, նրանց կողմից առաջնահերթություններ հռչակված խնդիրները, ծավալած գործունեության առանձնահատկությունները և ունեցած ձեռքբերումները:
- Ամերիկահայ լոբբիի ծավալած գործունեության համատեքստում լուսաբանվել են ամերիկյան գործադիր և օրենսդիր իշխանությունների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման ուղղությամբ վերջին ավելի քան հիսուն տարիների ընթացքում արձանագրված հաջողությունները:
- Առաջին անգամ փորձ է արվել ներկայացնել ՄԱԿ-ում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման ուղղությամբ ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների իրականացրած գործունեությունը և այդ հարցում ունեցած որոշ ձեռքբերումները:
- Քննության են առնվել Արցախի անկախության ճանաչման, Հայաստանին ու Արցախին տրամադրվող ամերիկյան ամենամյա օգնությունն ապահովելու ուղղությամբ նրանց կողմից տարվող աշխատանքները:
- Առաջին անգամ շրջանառության մեջ են դրվել թեմային վերաբերող արխիվային նյութեր և տարաբնույթ այլ սկզբնաղբյուրներ:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ: Հետազոտության մեջ ներկայացվող հիմնադրույթները, եզրահանգումներն ու վերլուծությունները կարող են օգտագործվել ամերիկահայ համայնքին, Միացյալ Նահանգների լոբբինգի ինստիտուտին, ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեությանը վերաբերող հետազոտությունների և դասախոսությունների համար: Աշխատության դրույթները կարող են օգտակար լինել նաև Միացյալ Նահանգների արտաքին քաղաքականության վրա հայկական լոբբիի ունեցած ազդեցության վերաբերյալ ուսումնասիրություններ և վերլուծական նյութեր պատրաստելու առումով:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ: Ատենախոսությունը շարադրված է թեմայի վերաբերյալ առկա արխիվային նյութերի, հայկական և օտար տպագիր սկզբնաղբյուրների, փաստաթղթերի, գիտական տարաբնույթ ուսումնասիրությունների և պարբերական մամուլից քաղած նյութերի հիման վրա՝ վերլուծական, համադրական և պատմահամեմատական մեթոդների կիրառմամբ: Պատմահամեմատականության մեթոդը հնարավորություն է տվել

ներկայացնելու հայկական լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեությունը պատմական տարբեր շրջաններում: Ատենախոսության մեջ վերլուծական մեթոդը լայնորեն կիրառվել է՝ ներկայացնելու համար հայկական լոբբիստական կազմակերպությունների միջև առկա տարբերությունները, նրանց առանձնահատկությունները, թուրքական և ադրբեջանական հակազդեցությունը, ինչպես նաև դիտարկելու հայկական լոբբիի ունեցած հաջողությունները և ձախողումները Միացյալ Նահանգների պետական ու քաղաքական շահերի համատեքստում:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ: Ատենախոսության ժամանակագրական շրջանակն ընդգրկում է 1965-2015 թթ. ընկած ժամանակահատվածը: Ժամանակագրական նման շրջանակի ընտրությունը միանգամայն հիմնավորված է: ԱՄՆ-ում հայկական լոբբիի գործունեության վերելքի շրջանը սկսվում է Մեծ եղեռնի հիսունամյակից կամ զարթոնքի շրջանից: Աշխատության ժամանակագրական վերին սահմանը կապված է Մեծ եղեռնի հարյուրամյա տարելիցի հետ: Աշխատանքի տրամաբանական ամբողջականությունն ապահովելու նպատակով, ժամանակագրական թե՛ ներքին, թե՛ վերին, շրջանակները առանձին դեպքերում մեր կողմից գիտակցաբար խախտվել են: Բանն այն է, որ ԱՄՆ-ում հայկական լոբբիի վաղ դրսևորումներ առկա էին դեռևս XX դարի երկրորդ տասնամյակից: Ուսումնասիրվող հարցի, ինչպես նաև ԱՄՆ-ում ձևավորված լոբբիզմի համակարգի մասին ավելի ամբողջական պատկերացում ապահովելու նպատակներով աշխատանքի առաջին գլխի շարադրանքում դուրս ենք եկել նշված ժամանակագրական շրջանակներից: Նույն պատճառով մեր տեսադաշտից դուրս չեն մնացել նաև վերջին երկու տարիների առանձին իրադարձություններ: Ատենախոսության տարածքային շրջանակը սահմանափակվում է ԱՄՆ-ի տարածքով:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԱԲՆՈՒԹՅՈՒՆԸ: Ատենախոսությունը քննարկել և հրապարակային պաշտպանության է երաշխավորել Երևանի պետական համալսարանի Հայոց պատմության ամբիոնը: Ատենախոսության հիմնական դրույթներն իրենց արտացոլումն են գտել հեղինակի հրատարակած վեց հոդվածներում:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՆՔԸ: Ատենախոսության աղբյուրագիտական հենքը բազմազան է: Այն շարադրվել է արխիվային վավերագրերի, փաստաթղթերի ժողովածուների, տպագիր այլ վավերագրերի, մամուլից և համացանցի տարբեր կայքէջերից քաղված բազմազան նյութերի հենքի վրա:

Մեր հետազոտության աղբյուրագիտական առաջին շերտը կազմել են Հայաստանի ազգային արխիվում (ՀԱԱ) և ՀՀ ԳԱԱ-ին առընթեր Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի (ՀՑԹԻ) գիտական ֆոնդերում պահվող՝ թեմային առնչվող փաստաթղթերը:

ՀԱԱ-ից օգտագործել ենք ամերիկահայ հասարակական-քաղաքական գործիչ Ներսես Փիլիկյանի գործունեության վերաբերյալ թիվ 408 ֆոնդում պահվող փաստաթղթերի հավաքածուն[1] և թիվ 426 ֆոնդում պահվող Ամերիկահայ ազգային խորհրդի՝ իր մասնաճյուղերին հղված շրջաբերականները և հրահանգները՝ Համաշխարհային հայկական կոնգրեսի հրավիրման մասին[2]. Նշված ֆոնդերում պահվող փաստաթղթերը լույս են սփռում ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների վաղ շրջանի գործունեության վրա:

ՀՅԹԻ-ի գիտական ֆոնդերից թեմայի լուսաբանման համար արժեքավոր են եղել «ԱՄՆ, Հայկական հարցն ու Հայոց ցեղասպանությունը» վերտառությամբ 25-րդ բաժինը[3] և «Միջազգային պայմանագրեր, համաձայնագրեր, բանաձևեր Հայոց ցեղասպանության ճանաչման և դատապարտման մասին» վերնագիրը կրող 41-րդ բաժինը[4]:

Ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեության վաղ շրջանի ուսումնասիրության տեսանկյունից կարևոր են 1945 թ. Սան-Ֆրանցիսկոյում գումարված ՄԱԿ-ի առաջին վեհաժողովին Ամերիկահայ ազգային խորհրդի և Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախմբի ներկայացրած հուշագրերը[5]:

Թեմայի լուսաբանման համար սկզբնաղբյուրային արժեք ունեն ԱՄՆ-ի Հայ դատի հանձնախմբի նախաձեռնությամբ և հրատարակությամբ լույս տեսած տպագիր վավերագրերը, կոչերն ու հայտարարությունները[6], որտեղ ներկայացված են Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախմբի ձևավորման,

---

[1] Տե՛ս Հայաստանի ազգային արխիվ (այսուհետ՝ ՀԱԱ), ֆ. 408, ց. 1, գ. 120:

[2] Տե՛ս նույնը, ֆ. 426, ց. 1, գ. 5, 7, 38, 39, 41, 49, ց. 2, գ. 37:

[3] Տե՛ս ՀՀ ԳԱԱ-ին առընթեր Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի (այսուհետ՝ ՀՅԹԻ) գիտական ֆոնդեր, բաժին 25, թղթապանակ 10, փաստաթուղթ 1, թղթապանակ 11, փաստաթուղթ 2, թղթապանակ 51, փաստաթուղթ 3, թղթապանակ 52, փաստաթուղթ 4, թղթապանակ 53, փաստաթուղթ 1, 2, 3, թղթապանակ 58, փաստաթուղթ 1, թղթապանակ 65, փաստաթուղթ 1, թղթապանակ 80, փաստաթուղթ 26:

[4] Տե՛ս նույնը, բաժին 41, թղթապանակ 1, փաստաթուղթ 3, 4:

[5] Տե՛ս The Case of the Armenian People, Memorandum to the United Nations Conference on International Organization in San Francisco, submitted by the Armenian National Council of America, New York, 1945; A Memorandum Relating to the Armenian Question, issued by Armenian National Committee, New York, 1945.

[6] Տե՛ս Հաղորդագրութիւն Հայ դատի յանձնախումբի, Նիւ Յորք, թիվ 1, օգոստոս, 1945, Հայ դատի աշխատանքներ եւ անոնց արձագանքը Թուրքիոյ մէջ, Պոստըն, 1967, Հ. Յ. Դ. Ամերիկայի Կեդրոնական կոմիտեի կոչ-յայտարարութիւնը Հիմնադրամի հանգանակութեան առթիւ՝ ամերիկահայութեան, ա. տ., 1967, Քաղուածք Հ. Յ. Դաշնակցութեան Ամերիկայի 40-րդ պատգամավորական ժողովի արձանագրութիւններէն, Պրովիտենս, ա. հ., 1933:

առաջադրած խնդիրների, առաջին քայլերի, ինչպես նաև ՄԱԿ-ում 1967 թ. ընթացքում ծավալած աշխատանքի պատմությունը:

Ամերիկայի Հայկական համագումարի հիմնադրման, ծավալած գործունեության և ունեցած ձեռքբերումների լուսաբանման տեսանկյունից կարևոր են այդ կառույցի կողմից հրատարակված զեկույցները[7]:

Ամերիկյան իշխանության օրենսդիր մարմնի կողմից տարբեր տարիներին Հայոց ցեղասպանության հարցի շուրջ կազմակերպված լսումների, ընդունված բանաձևերի ներկայացման տեսակետից կարևոր են Կոնգրեսի հրատարակությունները[8]:

Թեմայի ուսումնասիրության համար կարևոր նշանակություն ունեն ամերիկահայ հեղինակ, «Կալիֆորնիա կուրիեր» թերթի գլխավոր խմբագիր և հրատարակիչ Հարութ Սասունյանի կողմից կազմված փաստաթղթերի և հայտարարությունների երկու ժողովածուները, որոնցում ներկայացվում են Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ Միացյալ Նահանգների օրենսդիր մարմնի կողմից ընդունված որոշումներն ու բանաձևերը[9]:

Միացյալ Նահանգների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացի վերաբերյալ մեծածավալ տեղեկատվություն է պարունակում Յուրի Բարսեղովի կողմից կազմված փաստաթղթերի ժողովածուն: Դրանում ներկայացված են Ցեղասպանության վերաբերյալ տարբեր տարիներին Կոնգրեսի երկու պալատների ընդունած բանաձևերը, ԱՄՆ-ի նախագահների ամենամյա ուղերձները ապրիլի 24-ի առթիվ, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի տարբեր նահանգների կողմից Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող որոշումներն ու հայտարարությունները[10]:

---

[7] Տե՛ս Armenian Assembly of America, Annual Report, Washington, 1995, 1997, 2004, 2005.

[8] Տե՛ս The History of Armenian Genocide: Hearing before the Committee on International Relations, House of Representatives, One Hundred Fourth Congress, Second Session, May 15, 1996, Washington, 1996; Affirmation of the United States Record on the Armenian Genocide Resolution, United States Congress, House of Representatives, Committee on International Relations, Washington, 2000; H. Res. 398, The United States Training on and Commemoration of the Armenian Genocide Resolution, Hearing before the Subcommittee on International Operations and Human Rights of the Committee on International Relations, House of Representatives, 106th Congress, Second Session, Washington, 2001.

[9] Տե՛ս The Armenian Genocide: Documents and Declarations 1915-1995, complied with an introduction by Harut Sassounian, Glendale, 1995; The Armenian Genocide: The World Speaks Out (1915-2015), documents and declarations with an introduction by Harut Sassounian, Glendale, 2015.

[10] Տե՛ս Геноцид армян: Ответственность Турции и обязательства мирового сообщества, документы и комментарий, ред. и сост. Ю. Г. Барсегов, т. 2, ч. 1, Москва, 2003.

Հայաստանին տրամադրված ամերիկյան տնտեսական օգնության ծավալների ուսումնասիրության համար կարևոր նշանակություն են ունեցել ՀՀ-ում ԱՄՆ-ի դեսպանատան կողմից հրատարակված նյութերը[11]:

Թեմայի ուսումնասիրման համար շատ արժեքավոր են ժամանակի հայ մամուլի նյութերը, հատկապես ՀՅԴ-ի կողմից հրատարակվող «Հայ դատ» (Լոնդոն) ամսագրից, «Ասպարեզ» (Գլենդեյլ) ու «Հայրենիք» (Բոստոն), «Ազդակ» (Պէյրութ) և Ռամկավար ազատական կուսակցության պաշտոնաթերթ «Զարթոնք» (Պէյրութ) օրաթերթի էջերից քաղված նյութերը:

Հայկական լոբբիստական կազմակերպությունների ծավալած գործունեության, Հայոց ցեղասպանության և Արցախի անկախության ճանաչման, Հայաստանին ու Արցախին տրամադրվող ամերիկյան օգնության և, ընդհանրապես, նրանց ամենօրյա գործունեության վերաբերյալ կարևոր աղբյուր են հանդիսանում Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախմբի[12] և Ամերիկայի Հայկական համագումարի[13] պաշտոնական կայքէջերը, որտեղ տեղակայվում են կառույցների ամենօրյա գործունեության մասին մամլո հաղորդագրություններ:

Արցախի պատմության, երկրում տեղի ունեցող քաղաքական, տնտեսական գործընթացների, Արցախյան հակամարտության և այդ խնդրում ԱՄՆ-ի որդեգրած դիրքորոշման վերաբերյալ կարևոր աղբյուր է հանդիսանում Ամերիկայի Հայկական համագումարի ջանքերով Վաշինգտոնում հիմնված Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության մշտական ներկայացուցչության կամ Գրասենյակի պաշտոնական կայքէջը[14]:

Հայոց ցեղասպանության պատմության, միջազգային ճանաչման գործընթացի, ԱՄՆ-ի նախագահների՝ ապրիլի 24-ին արված հայտարարությունների և, ընդհանրապես, Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ բազմազան հարցերի վերհանման առումով կարևոր աղբյուր է Ամերիկայի Հայկական համագումարի կողմից ստեղծված Հայ ազգային ինստիտուտի կայքէջը[15]:

Հայոց ցեղասպանության հիմնահարցերի, Հայրենիք-Սփյուռք կապերի ուսումնասիրության համար առանձնակի արժեք է ներկայացնում ժամանակակից հայագիտական ուսումնասիրությունների և վավերագրերի Զորյան ինստիտուտի կայքէջը[16]:

---

[11] Տե՛ս Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների օգնությունը Հայաստանին, Եր., 1998, նաև՝ Միացյալ Նահանգների օգնությունը Հայաստանին. նվիրումի և համագործակցության տասնամյակ, Եր., 2002:

[12] Տե՛ս https://anca.org/

[13] Տե՛ս http://www.aaainc.org/

[14] Տե՛ս http://www.nkrusa.org/

[15] Տե՛ս http://www.armenian-genocide.org/

[16] Տե՛ս http://zoryaninstitute.org/

Մեծապես օգտվել ենք նաև ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի պաշտոնական կայքէջից[17], որտեղ տեղակայված են Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ թե՛ Ներկայացուցիչների պալատում, և թե՛ Սենատում ներկայացված կամ ընդունված բանաձևերը:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԸ: ԱՄՆ-ում գործող հայկական լոբբիստական կազմակերպությունների՝ 1965-2015 թթ. ծավալած գործունեության ուսումնասիրությունը լիարժեք և ամբողջական չի կարող լինել առանց ԱՄՆ-ի հայ համայնքի կազմավորման պատճառների, նրա ձևավորման ու զարգացման գործընթացների և ամերիկահայ լոբբիի վաղ դրսևորումների վերաբերյալ գիտելիքների որոշակի պաշարների առկայության: Թե՛ հայ, և թե՛ օտար պատմագրության մեջ առկա են ամերիկահայ համայնքի պատմությանը, համայնքում գործող հասարակական, կրթական, եկեղեցական ու մշակութային կառույցներին նվիրված բազմաթիվ աշխատություններ, որոնցից կարող ենք առանձնացնել Աշոտ Աբրահամյանի[18], Քնարիկ Ավագյանի[19], Անդրանիկ Անդրեասյանի[20], Սերգեյ Գասպարյանի[21], Ռիչարդ Հովհաննիսյանի[22], Ռոբերտ Միրաքի[23], Վարդան Մալքոմի[24], Վլադիմիր Վերթսմանի[25], Արա Ավակյանի[26], Սարգիս Ատամյանի[27], Դեյվիդ Վալդսթրեյչերի[28] աշխատությունները: Վերոնշյալ աշխատություններում լոբբինգի թեման և ընդհանրապես ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունները ներկայացված են լոկ այնքանով, որքանով անդրադարձ է կատարված ԱՄՆ-ի հայ համայնքի քաղաքական ու հասարակական կառույցների համախմբման առաջին փորձերին և հայկական առաջին լոբբիստական կազմակերպություններին ու նրանց ծավալած գործունեությանը:

---

[17] Տե՛ս https://www.congress.gov/

[18] Տե՛ս Աբրահամյան Ա., Համառոտ ուրվագիծ հայ գաղթավայրերի պատմության, հատ. Բ, Եր., 1967:

[19] Տե՛ս Ավագյան Ք., Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների հայ գաղութի պատմությունը (սկզբնավորումից մինչև 1924 թ.), Եր., 2000:

[20] Տե՛ս Անդրէասեան Ա., Սփիւռքը եւ հայրենիքը, Պէյրութ, 1962:

[21] Տե՛ս Գասպարյան Ս., Սփյուռքահայ գաղթօջախներն այսօր, Եր., 1962:

[22] Տե՛ս Hovhannisyan R., Armenian people from ancient to modern times, vol. 2, New York, 2004.

[23] Տե՛ս Mirak R., Torn between two lands: Armenians in America 1890 to World War I, Cambridge, 1987.

[24] Տե՛ս Malcom V., The Armenians in America, Boston, 1919.

[25] Տե՛ս Wertsman VI., The Armenians in America 1618-1976, New York, 1978.

[26] Տե՛ս Avakian A., The Armenians in America, Minneapolis, 1977.

[27] Տե՛ս Atamian S., The Armenian Community. The historical development of a social and ideological conflict, New York, 1955.

[28] Տե՛ս Waldstreicher D., The Armenian Americans, New York, Philadelphia, 1989.

ԱՄՆ-ում լոբբինգի ինստիտուտի առանձնահատկությունների, տեսակների, հատկապես էթնիկ լոբբինգի և ամերիկյան արտաքին քաղաքականության վրա վերջինիս ունեցած ազդեցության վերաբերյալ հրապարակի վրա առկա ուսումնասիրությունները, որպես կանոն, հրատարակվել են օտար հեղինակների կողմից: Դա միանգամայն բացատրելի է, քանի որ լոբբինգի թեման, չնչին բացառություններով, նոր է հայ պատմագրության համար: ԱՄՆ-ում լոբբինգի ինստիտուտի և լոբբիստական խմբերի՝ երկրի ներքին ու արտաքին քաղաքական գործընթացներում ունեցած ազդեցությունը լուսաբանելու տեսանկյունից կարևոր են Թոմաս Ամբրոսիոյի[29], Քեթլին Նյուլանդի[30], Միշել Դեկկերի[31], Քեյթ Վիլկինսոնի[32] աշխատությունները, ինչպես նաև Կարեն Վերանյանի[33] և Ռոբերտ Ղևոնդյանի[34] հոդվածները:

Միացյալ Նահանգներում հաստատված հայ քաղաքական կուսակցությունների համախմբման վաղ փորձերի լուսաբանման և առաջին հայ լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեության ուսումնասիրության տեսանկյունից շատ արժեքավոր է Մանուկ Ճիզմեճյանի աշխատությունը[35]:

Ամերիկահայ լոբբիի վաղ դրսևորումներին նվիրված աշխատություններից կարելի է առանձնացնել Վարդգես Եղիայանի՝ Հայաստանի անկախության ամերիկյան կոմիտեին և նրա հիմնադիր Վահան Քարտաշյանին նվիրված աշխատությունը[36]: Ի դեպ, հետագայում այդ կառույցի իրավահաջորդը դարձավ ՀՅԴ-ի կողմից ստեղծված Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախումբը:

Ամերիկահայ լոբբիի, մասնավորապես Հայաստանի անկախության ամերիկյան կոմիտեի և Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախմբի հիմնադրման ու

---

[29] Տե՛ս Ambrosio Th., Ethnic identity groups and US Foreign policy, London, 2002, նույնի՝ Irretendism: Ethnic Conflict and International Politics, Westport, 2001.

[30] Տե՛ս Newland K., Voice after exit: Diaspora advocacy, Washington, 2010.

[31] Տե՛ս Dekker M., Ethnic lobbying and Diaspora politics in the U.S. (the case of the pro-Palestinian movement), Netherlands, 2010.

[32] Տե՛ս Wilkinson K., One nation… indivisible? Ethnic interest groups and U.S. foreign policy, Alabama, 1999.

[33] Տե՛ս Վերանյան Կ., Լոբբինգի ինստիտուտը Միացյալ Նահանգներում. Լոբբինգային գործունեության իրավաքաղաքական հիմքերը, // «21-րդ դար», Եր., 2010, թիվ 1, էջ 25-44:

[34] Տե՛ս Ղևոնդյան Ռ., էթնիկ լոբբինգն ԱՄՆ-ում. Էթնիկ խմբերի շահերը ԱՄՆ քաղաքական օրակարգի ձևավորման առանցքում, // «21-րդ դար», Եր., 2016, թիվ 1, էջ 69-79:

[35] Տե՛ս Ճիզմէճեան Մ., Պատմութիւն ամերիկահայ քաղաքական կուսակցութեանց: 1890-1925, Ֆրեզնօ, 1930:

[36] Տե՛ս Yeghiayan V., Vahan Cardashian: Advocate Extraordinary for the Armenian Cause, Glendale, 2008.

գործունեության վերաբերյալ արժեքավոր տեղեկատվություն է պարունակում Գրեգորի Աֆթանդիլյանի հեղինակած հետազոտությունը[37]:

Ամերիկահայ առաջին լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեության և Հայկական հարցի լուծման համար իրականացվող աշխատանքների լուսաբանման տեսանկյունից արժեքավոր է Անդրանիկ Անդրեասյանի աշխատությունը[38]:

Մեծ եղեռնի 50-ամյա տարելիցին հաջորդած տարիներին Հայ դատի առջև ծառացած նոր խնդիրների և դրանց լուծմանը հասնելու նպատակով կատարվելիք մարտավարական բնույթի սրբագրումների վերաբերյալ ուշագրավ դիտարկումներ կան լիբանանահայ հեղինակ Գերսամ Ահարոնյանի աշխատություններում[39] և նրա կազմած՝ Մեծ եղեռնին նվիրված «Հուշամատյան»-ում[40]:

Սփյուռքում տպագրված և հիմնախնդրին առնչվող աշխատություններից հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև ամերիկահայ լրագրող և հասարակական գործիչ Հրանտ Սիմոնյանի աշխատությունը: Նրանում մասնավորապես ներկայացվում է Հայոց ցեղասպանության ճանաչման համար 1965 թվականից նոր թափով ծավալված պայքարի մարտավարությունը, ինչպես նաև Ամերիկայի Հայկական համագումարի հիմնադրման և գործունեության վաղ շրջանի պատմությունը[41]:

Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցում ամերիկյան քաղաքականությունը, առանձին քաղաքական գործիչների կողմից ԱՄՆ-ի Սենատում և Ներկայացուցիչների պալատում արված հայտարարությունները, ինչպես նաև ՄԱԿ-ում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման ուղղությամբ ծավալված աշխատանքները ներկայացված են Հակոբ Թարկմանյանի խմբագրությամբ լույս տեսած աշխատության մեջ[42]:

Հայկական լոբբիստական կազմակերպությունների, մասնավորապես Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախմբի և Ամերիկայի Հայկական համագումարի ձևավորման պատմությունը, նրանց կողմից առաջադրված խնդիրները, այլ էթնիկ լոբբիների հետ ունեցած համագործակցությունը, ձեռքբերումները, պայքարի ձևերը, ամերիկյան արտաքին քաղաքականության վրա ունեցած ազդեցությունը վեր հանելու տեսանկյունից արժեքավոր են Հիթեր Գրեգգի

---

[37] Տե՛ս Aftandilian G., Armenia, Vision of a Republic: The independence lobby in America (1918-1927), Boston, 1981.

[38] Տե՛ս Անդրէասեան Ա., Հայկական դատին նոր հանգրուանը, Պէյրութ, 1967:

[39] Տե՛ս Ահարոնեան Գ., Խոհեր յիսնամեակի աւարտին, Պէյրութ, 1966, նույնի՝ Մեծ երազի ճամբուն վրայ, Լոս Անճելըս, 1986:

[40] Տե՛ս Յուշամատեան Մեծ Եղեռնի 1915-1965, պատր.՝ Գ. Ահարոնեան, Պէյրութ, 1965:

[41] Տե՛ս Սիմոնեան Հ., Հայ դատի զինուորներ՝ լա՛ւ մտիկ ըրէք, Լոս Անճելըս, 1983:

[42] Տե՛ս The truth about the massacres and deportations of the Armenian population of the Ottoman Empire (1915-1922), edited by Tarkmanian H., Beirut, 1975.

հեղինակած հետազոտությունը[43] և Կլոդ Մոնիկեի ու Վիլյամ Ռաչիմորայի խմբագրությամբ լույս տեսած ուսումնասիրությունը[44]:

Արժեքավոր է նաև Դեյվիդ Քինգի և Մայլս Փոմփերի հեղինակած ընդարձակ հոդվածը[45], որտեղ ներկայացված են ամերիկահայ լոբբիի ծագումը, վերջինիս հաջող գործունեության ակնառու օրինակ հանդիսացող՝ ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի կողմից թիվ 907 բանաձևի ընդունման և պահպանման համար տարված լոբբիստական աշխատանքը, ինչպես նաև Հայաստանի և Ադրբեջանի նկատմամբ ԱՄՆ-ի որդեգրած քաղաքականությունը:

Հայկական լոբբիստական կազմակերպությունների ձևավորման, պայքարի որդեգրած մեթոդների, ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության վրա ունեցած ազդեցության, ինչպես նաև Հայաստանի և իր հարևան երկրների նկատմամբ Միացյալ Նահանգների դիրքորոշման բացահայտման տեսանկյունից շատ արժեքավոր է Ժուլիեն Զարիֆյանի հեղինակած հոդվածը[46]:

Հայկական հարցի և Հայոց ցեղասպանության նկատմամբ ամերիկյան քաղաքականության ուսումնասիրության տեսանկյունից կարևոր հարցադրումներ է պարունակում Սիմոն Փայասլյանի աշխատությունը[47]:

Ուսումնասիրվող հիմնախնդրի տարբեր ծալքեր բացահայտելու, Հայոց ցեղասպանության և Արցախյան հիմնախնդրի վերաբերյալ ամերիկյան քաղաքականության նրբերանգները վեր հանելու, ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների վերաբերյալ ուշագրավ վերլուծություններ ու եզրահանգումներ կատարելու տեսանկյունից արժեքավոր են սփյուռքահայ հեղինակ Զավեն Մսըրլյանի աշխատությունները[48]:

---

[43] Տե՛ս Gregg H. S., Divided they conquer: The success of Armenian ethnic lobbies in the United States, Boston, 2002.

[44] Տե՛ս The Armenian job: The role of the Armenian lobby in the pattern of enmity in South Caucasus, European Strategic Intelligence and Security Center, edited by Claude Moniquet and William Racimora, Brussels, 2013.

[45] Տե՛ս King D., Pomper M., The US Congress and the contingent influence of Diaspora Lobbies: Lessons from US policy toward Armenia and Azerbaijan, // «Journal of Armenian Studies», № 8, vol. 1, Cambridge, 2004, p. 1-26.

[46] Տե՛ս Zarifian J., The Armenian-American Lobby and Its Impact on U. S. Foreign Policy, //«Society» journal, vol. 51, № 5, New York, 2014, p. 503-512.

[47] Տե՛ս Payaslian S., United States policy toward the Armenian Question and the Armenian Genocide, New York, 2005.

[48] Տե՛ս Մսըրլեան Զ., Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու արտաքին քաղաքականութիւնը եւ Հայկական հարցը (1900-2009), Պէյրութ, 2010, նոյնի՝ Հայկական հարցի մասին, Պէյրութ, 1978, նոյնի՝ Հայկական հարցի հոլովոյթը 1939-2010 թթ., Պէյրութ, 2012, նոյնի՝ ՄԱԿ-ի 30-րդ պարբերութեան ծննդոցը, //«Հայկազեան հայագիտական հանդես», հատ. ԺԱ, Պէյրութ, 1991, նոյնի՝ Համաշխարհային Երկրորդ պատերազմին վախճանը եւ հայերը, //«Հայկազեան հայագիտական հանդես», հատ. ԺԳ, Պէյրութ, 1993, նոյնի՝ Հայկական հարցի եւ Արցախեան հիմնախնդրի հոլովոյթը Հայոց

ԱՄՆ-ում լոբբինգի ինստիտուտի ձևավորման ու հետագա զարգացման, ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեության և Միացյալ Նահանգների արտաքին քաղաքականության վրա նրանց ունեցած ազդեցության վերաբերյալ կարևոր տեղեկատվություն է պարունակում Կարեն Վերանյանի, Հայկարամ Նահապետյանի, Արիստակես Սիմավորյանի և Տիգրան Ղանալանյանի հեղինակած աշխատությունը[49]:

ԱՄՆ-ի կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացի լուսաբանման առումով արժեքավոր է Լավրենտի Բարսեղյանի աշխատությունը[50]:

Միացյալ Նահանգների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման ուղղությամբ հայկական լոբբիստական կազմակերպությունների կողմից տարվող աշխատանքի և խնդիրը ամերիկա-թուրքական հարաբերությունների տիրույթում դիտարկելու տեսանկյունից արժեքավոր է Բենիամին Պողոսյանի հեղինակած աշխատությունը[51]:

Արցախյան հիմնահարցում ԱՄՆ-ի որդեգրած դիրքորոշումը բացահայտելու առումով կարևորվում են ամերիկահայ հեղինակ Արմեն Բաղդոյանի աշխատությունը[52], ինչպես նաև հիմնախնդրի վերաբերյալ Ամերիկայի Հայկական համագումարի հրատարակած ուսումնասիրությունը[53]:

1991-2000 թթ. հայ-ամերիկյան քաղաքական, տնտեսական, գիտակրթական ու մշակութային հարաբերությունների վերլուծության, ինչպես նաև Արցախյան հիմնախնդրի նկատմամբ ԱՄՆ-ի որդեգրած դիրքորոշման ու այդ երկրում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացի վերաբերյալ կարելի է առանձնացնել Սևակ Մելիքյանի աշխատությունը[54]:

Թեմայի ուսումնասիրվածության աստիճանը լուսաբանելիս՝ հարկ ենք համարում առանձնացնել Արարատ Միրզոյանի՝ «Հայոց ցեղասպանության պաշտոնական ճանաչման և դատապարտման գործընթացը Ամերիկայի

ցեղասպանութեան հարիւրամեակին, //«Հայկազեան հայագիտական հանդես», հատ. ԼԶ, Պէյրութ, 2016:

[49] Տե՛ս Վերանյան Կ., Նահապետյան Հ., Սիմավորյան Ա., Ղանալանյան Տ., Հայ համայնքն ԱՄՆ-ում, Եր., 2010:

[50] Տե՛ս Բարսեղյան Լ., Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Հայոց ցեղասպանության դատապարտումը և թուրքական հակազդեցությունը, Եր., 2001:

[51] Տե՛ս Պողոսյան Բ., Թուրք-ամերիկյան հարաբերությունները և ԱՄՆ կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման խնդիրը 1991-2007 թթ., Եր., 2011:

[52] Տե՛ս Baghdoyan A., Armenia and Nagorno Karabakh, Problems of Security and Development, Belmont, MA, 1998.

[53] Տե՛ս Nagorno Karabakh, A White Paper, Yerevan, 1997.

[54] Տե՛ս Մելիքյան Ս., Հայաստանի Հանրապետություն-Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ հարաբերությունները 1991-2000 թթ., Եր., 2010:

Միացյալ Նահանգներում (1915-2004 թթ.)»[55] և Արեգ Գալստյանի՝ «Հայկական լոբբին ԱՄՆ-ում. ձևավորումը և գործունեության հիմնական ուղղությունները 1915-2014 թթ.»[56] թեկնածուական ատենախոսությունները: Դրանցից առաջինը նվիրված է ԱՄՆ-ի նահանգային և դաշնային իշխանությունների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացին և լոկ ներկայացնում է Կոնգրեսի երկու պալատների ու ամերիկյան նահանգների կողմից ընդունված և Հայոց ցեղասպանությունը դատապարտող բանաձևերը: Ամերիկահայ լոբբիի՝ այդ ուղղությամբ ծավալած գործունեությունը ատենախոսությունում չի ներկայացվում:

Ինչ վերաբերում է Արեգ Գալստյանի ատենախոսությանը, ապա հարկ է նշել, որ այն շարադրված է ժամանակագրական և բովանդակային լուրջ շեղումներով: Թեև ատենախոսության ժամանակագրական ներքին շրջանակը սահմանափակված է 1915 թվականով, այնուհանդերձ, հեղինակը աշխատանքի մի գլուխ է հատկացրել ԱՄՆ-ում հայ համայնքի ձևավորմանը և զարգացմանը: Աշխատանքում ընդգրկուն ներկայացված է լոբբինգի ինստիտուտը ԱՄՆ-ում, դրա առանձնահատկությունները և էթնիկ լոբբինգը: Ատենախոսության մեջ մանրամասնորեն ներկայացված է նաև Հայկական հարցի ծագումը և զարգացումը XIX դարի վերջից՝ սկսած Սան Ստեֆանոյի պայմանագրից և Բեռլինի վեհաժողովից, ինչը, կարծում ենք, նրա անմիջական խնդիրը չի եղել:

Դրան հակառակ, թեև ատենախոսության ժամանակագրական շրջանակը սկսվում է 1915 թվականից, աշխատանքում որևէ անդրադարձ չի կատարվել հայկական առաջին լոբբիստական կազմակերպություններին, որոնք հիմնադրվել և գործունեություն են ծավալել XX դարի արդեն երկրորդ տասնամյակից: Աշխատանքում նաև չի ներկայացվել Հայոց ցեղասպանության հարցը բարձրացնելու համար ամերիկահայ լոբբիի գործունեությունը ՄԱԿ-ում: Ատենախոսը չի անդրադարձել նաև Հայաստանին տրամադրվող ամերիկյան օգնության համար տարվող լոբբիստական աշխատանքներին և այլն:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ կարծում ենք, որ մեր կողմից ատենախոսության նման թեմայի ընտրությունը անհրաժեշտ և արդիական է: Մեր ուսումնասիրության մեջ փորձել ենք լրացնել այն բացը, որն առկա է հայ պատմագիտության մեջ ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների ձևավորման գործընթացները, նրանց բնորոշ առանձնահատկությունները, Հայոց ցեղասպանության ու Արցախի անկախության ճանաչման, թուրք-ադրբեջանական լոբբիի հակահայկական գործունեությանը հակազդելու և

---

[55] Տե՛ս Միրզոյան Ա., Հայոց ցեղասպանության պաշտոնական ճանաչման և դատապարտման գործընթացը Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում (1915-2004 թթ.), Եր., 2005:

[56] Տե՛ս Галстян А., Армянское лобби в США: формирование и основные направления деятельности (1915-2014 гг.), Томск, 2015.

հայկական շահերը պաշտպանելու ուղղությամբ նրանց ծավալած բազմաբնույթ գործունեությունը լուսաբանելու հարցերում:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆ ՈՒ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացությունից ու օգտագործված սկզբնաղբյուրների և գրականության ցանկից: Ընդհանուր ծավալը կազմում է համակարգչային 195 էջ:

Ներածությունում հիմնավորված է ատենախոսության թեմայի արդիականությունը, ներկայացված են հետազոտության նպատակն ու խնդիրները, գիտական նորույթը, մեթոդաբանությունը, ժամանակագրական ու տարածքային շրջանակները, աղբյուրագիտական հենքը և հիմնախնդրի ուսումնասիրվածության աստիճանը:

Առաջին գլուխը՝ **ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԼՈԲԲԻԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ**, բաղկացած է երկու ենթագլուխներից:

Առաջին ենթագլխում՝ «Լոբբինգի ինստիտուտը ԱՄՆ-ում», տրված են «լոբբինգ» հասկացության բացատրությունը, ԱՄՆ-ում այդ ինստիտուտի ձևավորումը, տեսակները, զարգացումն ու առանձնահատկությունները, տարբեր տարիներին երկրում ընդունված և լոբբիստական գործունեությունը կարգավորող օրենքները: Ներկայացված է էթնիկ լոբբինգը, որն առավել լայն տարածում ունի ԱՄՆ-ում, քան լոբբինգի մյուս տեսակները: Մատնանշվել են էթնիկ լոբբինգի կիրառման հիմնական ուղղությունները՝ փորձ անելով վեր հանել ամերիկյան ներքին և արտաքին քաղաքականության վրա նրա ունեցած ազդեցության մասշտաբները: Հայկական լոբբին ևս իր տեսակով հանդիսանում է էթնիկ լոբբինգի դրսևորում:

Երկրորդ ենթագլխում՝ «Լոբբինգի դրսևորման վաղ ձևերը ամերիկահայության մեջ», ներկայացված են XX դարի սկզբի ամերիկյան արտաքին քաղաքականության նրբերանգները և հատկապես Հայկական հարցի նկատմամբ ամերիկյան պետական ու քաղաքական շրջանների ունեցած դիրքորոշումը: Դրանցից կարող ենք առանձնացնել ԱՄՆ-ի նախագահ Վուդրո Վիլսոնի հայտնի «14 կետեր»-ից 12-րդը, որը վերաբերում էր Օսմանյան կայսրության տիրապետության տակ տառապող ժողովուրդներին, Հայաստանի մանդատը ստանձնելու կապակցությամբ իրականացված քայլերը, դեռևս 1920 թ. մայիսի 11-ին թիվ 359 բանաձևի ընդունումը ամերիկյան Սենատի կողմից հայերի կոտորածների վերաբերյալ, Վուդրո Վիլսոնի իրավարար վճիռը և այլն: ԱՄՆ-ում հայկական առաջին լոբբիստական կազմակերպությունների ձևավորմանը և նրանց գործունեության ծավալմանը նախորդել է այդ երկրում հայ համայնքի կազմավորման, վերջինիս շարքերի ստվարացման, հայության շահերի պաշտպանությանը հետամուտ ազգային տարաբնույթ կառույցների ձևավորման տևական ժամանակահատված: Այդ պատճառով ենթագլխում ներկայացված են դեպի ԱՄՆ հայության ներգաղթի պատճառները, փուլերը, համայնքային և հայ քաղաքական կուսակցությունների տեղի կառույցների

համախմբման առաջին փորձերը: Նաև տրված է ամերիկահայ առաջին լոբբիստական կազմակերպությունների՝ Ամերիկայի Հայ ազգային միության, Հայաստանի անկախության ամերիկյան կոմիտեի, վերջինիս իրավահաջորդ Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախմբի, Ամերիկահայ ազգային խորհրդի և այլ կառույցների ձևավորման գործընթացը, Հայկական հարցի և հայկական շահախնդրությունների լուծման ուղղությամբ ծավալած գործունեությունը: Ենթագլխում կարևոր տեղ է տրվել 1945 թ. ապրիլի 25-ից հուլիսի 26-ը Սան Ֆրանցիսկոյում կայացած Միավորված ազգերի կազմակերպության առաջին վեհաժողովին, Ամերիկահայ ազգային խորհրդի և Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախմբի կողմից վերջինիս ներկայացված հուշագրերի լուսաբանմանը, ինչպես նաև Ամերիկահայ ազգային խորհրդի նախաձեռնությամբ 1947 թ. ապրիլի 30-ից մայիսի 4-ը Նյու Յորքում գումարված Համաշխարհային հայկական կոնգրեսին, նրա կողմից քննարկված հարցերին և ունեցած նշանակությանը:

Երկրորդ գլուխը՝ **ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԼՈԲԲԻՍՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՅՔԱՐԸ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱՉՄԱՆ ՀԱՄԱՐ (1965-1991 ԹԹ.)**, ներկայացնում է Մեծ եղեռնի 50-ամյա տարելիցից մինչև ՀՀ անկախության հռչակումն ընկած ժամանակահատվածում ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների ծավալած գործունեությունը՝ ԱՄՆ-ի և ՄԱԿ-ի կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման համար: Այն բաղկացած է երկու ենթագլուխներից:

Առաջին ենթագլխում՝ «Հայկական լոբբիի պայքարը ԱՄՆ-ի կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման համար», ներկայացված են ամերիկահայ երկու խոշոր լոբբիստական կազմակերպությունների՝ Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախմբի և Ամերիկայի Հայկական համագումարի ձևավորումը, վերջիններիս որդեգրած նպատակները, գործունեության առանձնահատկությունները և նրանց կողմից առաջնահերթություն հռչակված՝ ԱՄՆ-ի կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման ուղղությամբ ծավալած աշխատանքները: Դրանք նոր թափ են ստանում հատկապես Մեծ եղեռնի 50-ամյա տարելիցից սկսած: Այս համատեքստում ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեության ակնառու հաջողություններից են ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի Ներկայացուցիչների պալատի կողմից թիվ 148 (1975 թ.) և թիվ 247 (1984 թ.) բանաձևերի ընդունումը, որոնցով ապրիլի 24-ը սահմանվում էր որպես «Մարդու կողմից մարդու նկատմամբ անմարդկային վերաբերմունքի հիշատակման ազգային օր»: Ենթագլխում ներկայացվել է նաև ամերիկյան նահանգների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացը, ինչն ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների նահանգային կառույցների և գրասենյակների իրականացրած աշխատանքների արդյունք էր: Դրա շնորհիվ արդեն 1991 թ. դրությամբ Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչած ամերիկյան նահանգների թիվը հասնում է շուրջ երկու տասնյակի:

Երկրորդ ենթագլխում՝ «Հայոց ցեղասպանության ճանաչման համար տարվող պայքարը Միավորված ազգերի կազմակերպությունում», ներկայացված են ՄԱԿ-ում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման համար ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների իրականացրած աշխատանքները: Դեռևս 1965 թ.՝ Հայոց ցեղասպանության 50-ամյա տարելիցին, Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախումբը ձևավորում է «Նյու Յորքի հիսունամյակի հանձնախումբ», որը իբրև վշտի և բողոքի արտահայտություն, ցույց է կազմակերպում ՄԱԿ-ի գլխավոր գրասենյակի առջև: Միաժամանակ, ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունները տարիներ շարունակ դիմումներ, հուշագրեր և կոչ-հայտարարություններ են ներկայացնում ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների և այլ հանձնաժողովներին: ՄԱԿ-ի կառույցներում Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչել տալու ուղղությամբ ամերիկահայ լոբբիի ձեռք բերած հաջողության ակնառու օրինակ է 1985 թ. օգոստոսի 5-30-ը Ժնևում կայացած ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի Փոքրամասնությունների պաշտպանության և խտրականության կանխարգելման ենթահանձնաժողովի 38-րդ նստաշրջանի կողմից Բենջամին Վիթաքերի պատրաստած տեղեկագրի ընդունումը: Դրանում արձանագրվում է Հայոց ցեղասպանության փաստը և XX դարի սկզբին հայ ժողովրդի նկատմամբ Օսմանյան կայսրությունում իրականացված կոտորածները համարվում են ցեղասպանության օրինակ:

Երրորդ գլուխը՝ **ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԼՈԲԲԻՍՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԻՑ ՀԵՏՈ (1991-2015 ԹԹ.)**, կազմված է երկու ենթագլուխներից:

Առաջին ենթագլխում՝ «Արցախյան հիմնախնդրի կարգավորումը և Հայաստանին տրամադրվող աջակցությունը ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեության առանցքում», ներկայացված է Արցախյան հիմնախնդրի կարգավորման, Արցախի անկախության ճանաչման և Հայաստանին ու Արցախին տրամադրվող ամերիկյան օգնության ապահովման ուղղությամբ ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների ծավալած գործունեությունը: Փաստորեն, Հայաստանի անկախության հռչակումից հետո ամերիկահայ լոբբին ընդլայնում է իր գործունեության շրջանակները՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման խնդրի կողքին դնելով այլ խնդիրներ ևս: Ամերիկահայ լոբբիի ձեռքբերումներից կարելի է առանձնացնել 1992 թ. «Ազատության աջակցության օրենք»-ի թիվ 907 բանաձևի ընդունումը, որը անկախության առաջին տասնամյակի ընթացքում (1992-2002 թթ.) Ադրբեջանին զրկեց ԱՄՆ-ի կողմից տրամադրվող օգնությունից, այն դեպքում, երբ այդ տարիներին «Ազատության աջակցության ակտ»-ով Հայաստանին տրամադրվող օժանդակությունը կազմեց շուրջ 773 մլն ամերիկյան դոլար:

Ենթագլխում քննության են առնվել նաև ամերիկյան ութ նահանգների կողմից Արցախի անկախության ճանաչման ուղղությամբ ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների նահանգային կառույցների գործադրած ջանքերը, ինչպես նաև ամեն տարի Հայաստանին ու Արցախին տրամադրվող ամերիկյան օգնության չափերի մեծացման կամ գոնե պահպանման նպատակով ամերիկահայ լոբբիի իրականացրած աշխատանքները:

Երկրորդ ենթագլխում՝ «Հայոց ցեղասպանության ճանաչման համար մղվող պայքարը նոր պայմաններում», ներկայացված է Հայաստանի անկախության հռչակումից հետո ամերիկահայ լոբբիի ծավալած պայքարը ամերիկյան օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների կողմից Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչելու համար: Այս համատեքստում վեր են հանվել նաև թուրք-ադրբեջանական լոբբինգի դրսևորած հակազդեցությունը և վերջինիս դիմակայելու ուղղությամբ ամերիկահայ լոբբիի իրականացրած աշխատանքները: Ենթագլխում քննության են ենթարկվել նաև ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների ջանքերով Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ բազմաթիվ բանաձևերի ներկայացումը ամերիկյան օրենսդիր մարմնի՝ Կոնգրեսի երկու պալատներում: Դրանցից կարող ենք առանձնացնել 2010 թ. մարտի 4-ին Ներկայացուցիչների պալատի Արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովի կողմից Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող թիվ 252 բանաձևի ընդունումը, ինչպես նաև 2014 թ. ապրիլի 10-ին Սենատի Արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովում ընդունված «Ապրիլի 24-ը Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օր» հայտարարող թիվ 410 բանաձևը և այլն: Վեր են հանվել նաև նահանգային մակարդակով Հայոց ցեղասպանության ճանաչմանը հասնելու ուղղությամբ ամերիկահայ լոբբիի իրականացրած ջանքերը, որի շնորհիվ 2015 թ. դրությամբ ամերիկյան 43, իսկ 2017 թ. դրությամբ՝ 48 նահանգներ ճանաչել են Հայոց ցեղասպանությունը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ի մի են բերվել ատենախոսության հիմնական արդյունքներն ու եզրահանգումները:

1. Առաջին հայերը ԱՄՆ են մեկնել դեռևս XVII դարի սկզբներից, ինչը հիմնականում պայմանավորված էր անձնական, կրթական, տնտեսական, քաղաքական և կրոնական գործոններով: Օսմանյան կայսրությունում հայ ժողովրդի նկատմամբ համիդյան, երիտթուրքական և քեմալական վարչակարգերի կողմից շուրջ երեք տասնամյակների ընթացքում (1894-1923 թթ.) իրականացված կոտորածների հետևանքով հայության ներգաղթը դեպի Միացյալ Նահանգներ վեր է ածվում տնտեսական, քաղաքական, մշակութային ու կրոնական ապահով կյանքի հեռանկարից զրկված և հասարակության բոլոր շերտերը ներառող բնակչության զանգվածային գաղթի: Դրա հետևանքով մեծանում է հայության թվաքանակը ԱՄՆ-ում: Ձևավորվում է ԱՄՆ-ի հայ համայնքը:

2. Թուրքական կոտորածներից փրկված և ԱՄՆ-ում հաստատված հայերի ու նրանց սերունդների խնդիրն է դառնում հասնել ԱՄՆ-ի օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչմանը և դատապարտմանը: Այդ նպատակին հասնելու համար հայերը դիմում են ԱՄՆ-ի քաղաքական կյանքում մեծ տարածում ունեցող լոբբինգի ինստիտուտին: Ստեղծվում են ամերիկահայ առաջին լոբբիստական կազմակերպությունները՝ Ամերիկայի հայ ազգային միությունը, Հայաստանի անկախության ամերիկյան կոմիտեն, որի իրավահաջորդն է դառնում Հ. Յ. Դաշնակցություն կուսակցության կողմից 1941 թ. ստեղծված Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախումբը, Ամերիկայի հայ ազգային խորհուրդը, Հայաստանի օգտին ամերիկյան եկեղեցական հանձնախումբը և այլն:

3. Լոբբինգը ԱՄՆ-ի քաղաքական կյանքի անբաժանելի բաղադրիչ է, որի հիմքում ընկած է այն գաղափարը, ըստ որի, անհատները կամ խմբերը կարող են անմիջական մասնակցություն ունենալ երկրի քաղաքական գործընթացներում: Լոբբինգը հիմնավորվում է ԱՄՆ-ի Սահմանադրությամբ ամրագրված Միջնորդության իրավունքով: Նրա հիմնական նպատակն է ազդել պաշտոնավարող քաղաքական գործիչների և պետական իշխանական կառույցների վրա՝ ուղղորդելով նրանց ընդունելու համապատասխան որոշումներ՝ ի շահ և ի նպաստ որոշակի խմբերի:

4. Ամերիկահայ լոբբին իր տեսակով էթնիկական է և ստեղծվել է հայ համայնքի կողմից: Ստեղծված կազմակերպությունները պաշտոնապես չեն ներկայացնում ԱՄՆ-ի ողջ հայ համայնքը, բայց սերտորեն կապված են վերջինիս հետ և ֆինանսավորվում են նրա կողմից: Ամերիկահայ համայնքը հայկական լոբբիին մեծ օժանդակություն է ցուցաբերում ոչ միայն դրամական միջոցներով, կազմակերպված նախաձեռնություններին ու միջոցառումներին անմիջական ակտիվ մասնակցությամբ, այլև ԱՄՆ-ում տեղի ունեցող նախագահական, Կոնգրեսի և նահանգային ընտրություններին արձագանքելով՝ փորձելով միասնաբար հանդես գալ և ներկայացնել հայ համայնքի դիրքորոշումը:

5. Վերջին ավելի քան կես դարի ընթացքում ամերիկահայ լոբբիստական գլխավոր կազմակերպությունները երկու խոշոր կառույցներ են, որոնք պաշտոնապես հանդես են գալիս Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախումբ և Ամերիկայի Հայկական համագումար անուններով: Նրանք ակտիվ և ուժեղ են հատկապես Կալիֆորնիա, Մասսաչուսեթս և Միչիգան նահանգներում: Երկու կազմակերպություններն ունեն գործունեության ընդհանուր գծեր, նրանց նպատակներն էլ առաջին հայացքից նույնական են թվում: Մինչդեռ իրականում դրանք բավականին տարբեր են: Հայ դատի հանձնախումբն իր հիմնական նպատակն է հռչակել «Միացյալ, ազատ և անկախ Հայաստան»-ը, իսկ Ամերիկայի Հայկական համագումարը՝ «ցեղասպանության դատապարտումը և մարդու իրավունքների պաշտպանությունը»: Հայկական լոբբիստական

կազմակերպությունները միմյանցից տարբերվում են նաև լոբբինգ իրականացնելու մեխանիզմներով: Հայ դատի հանձնախումբը հենվում է մեծաքանակ կողմնակիցների և համակիրների վրա, իսկ Ամերիկայի Հայկական համագումարը՝ ազդեցիկ անձանց վրա:

Հայոց ցեղասպանության ճանաչման խնդիրն առանցքային է երկու կազմակերպությունների գործունեության մեջ: Այս նպատակին հասնելու համար նրանք լոբբինգ են իրականացնում ոչ միայն Կոնգրեսի երկու պալատներում, այլև նահանգային ու քաղաքային մակարդակներում: Հայ դատի հանձնախումբն ունի 45 գրասենյակ՝ տեղակայված տարբեր նահանգներում: Դրանք ջանում են ամերիկահայ համայնքի ձայնը լսելի դարձնել դաշնային, նահանգային և տեղական մակարդակներում:

Չնայած տարբերություններին, երկու կառույցների համատեղ ջանքերի շնորհիվ է, որ 1995 թ. հնարավոր եղավ կյանքի կոչել Կոնգրեսի Հայկական հարցերով հանձնախումբը, որն այսօր կարևոր դերակատարում ունի հայկական շահախնդրությունների, հայանպաստ որոշումների և բանաձևերի ընդունման գործում: Ամերիկահայ համայնքը, երկար ճանապարհ է անցել և բավականին կազմակերպված է՝ ունենալով թե՛ ներքին, թե՛ արտաքին հարցերով զբաղվելու մեծ փորձ ու վաստակ:

6. Հայկական լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեության մեջ կարևոր տեղ է զբաղեցնում Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը և դատապարտումը ԱՄՆ-ի կողմից: Այդ ուղղությամբ տարվող պայքարը նոր թափ է ստանում Մեծ եղեռնի 50-ամյա տարելիցից՝ 1965 թվականից սկսած: Ամերիկահայ լոբբիի գործունեության այս շրջանի ձեռքբերումներից կարելի է առանձնացնել ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի Ներկայացուցիչների պալատի կողմից Հայոց ցեղասպանությունը դատապատող թիվ 148 և 247 համատեղ բանաձևերի ընդունումը և ամերիկյան շուրջ երկու տասնյակ նահանգների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը:

7. Ամերիկահայ լոբբին Հայոց ցեղասպանության ճանաչման և դատապարտման համար իրականացվող իր գործունեության շրջանակներում չէր կարող շրջանցել մարդու իրավունքների և ժողովրդավարության կառույց հանդիսացող Միավորված ազգերի կազմակերպությունը: Այս նպատակին հասնելու համար այն բազմաթիվ հուշագրեր և աշխատասիրություններ է ներկայացնում՝ հիմնավորելով հայ ժողովրդի ցեղասպանության փաստը: Միավորված ազգերի կազմակերպության կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման տեսանկյունից ամերիկահայ լոբբիի հաջողություններից կարելի է համարել 1985 թ. օգոստոսին Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի Փոքրամասնությունների պաշտպանության և խտրականության կանխարգելման ենթահանձնաժողովի կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը:

8. Հայաստանի անկախության հռչակումից հետո Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախումբը և Ամերիկայի Հայկական համագումարը իրենց գործունեությունը կենտրոնացնում են մի քանի խնդիրների վրա, որոնց մեջ կարևոր տեղ են զբաղեցնում ԱՄՆ-ի իշխանության օրենսդիր և գործադիր մարմինների կողմից Հայոց ցեղասպանության, Արցախի ինքնորոշման իրավունքի ու անկախության ճանաչումը, ԱՄՆ-Հայաստան, ԱՄՆ-Արցախ կապերի ամրապնդումը, միջազգային ասպարեզում Հայաստանի դերի բարձրացումը, Հայաստանին ու Արցախին տրամադրվող ամերիկյան ֆինանսական օգնության ապահովումը: Արցախյան հարցի ուղղությամբ ամերիկահայ լոբբիի ունեցած հաջողության դրսևորումներն են՝ Միացյալ Նահանգների կողմից Ադրբեջանին տրամադրվող օգնությունը արգելող «Ազատության աջակցության ակտ»-ի թիվ 907 բանաձևի ընդունումը, Արցախին տրամադրվող տարեկան 5 միլիոն դոլարի հասնող ֆինանսական օգնությունը, ամերիկյան ութ նահանգների կողմից (Ռոդ Այլենդ, Մեյն, Լուիզիանա, Մասսաչուսեթս, Կալիֆորնիա, Հավայի, Ջորջիա և Միչիգան) Արցախի անկախության ճանաչումը, ինչպես նաև քաղաքական գործիչների, հատկապես կոնգրեսականների իրազեկվածության աստիճանի բարձրացումը Արցախի հիմնահարցի վերաբերյալ:

9. Ամերիկահայ լոբբիի գործունեության մեջ կարևոր տեղ է զբաղեցնում նաև Հայաստանին տրամադրվող ամերիկյան ֆինանսական օգնության ծավալների մեծացումը: Առավելապես նրա ջանքերի շնորհիվ էր, որ Կոնգրեսը մոտ մեկ տասնամյակ հաստատում էր տարեկան 90 միլիոն դոլարի հասնող օժանդակություն: Այս համատեքստում ամերիկահայ լոբբիի գերխնդիրն է յուրաքանչյուր ֆինանսական տարում Հայաստանի և Արցախի համար ապահովել ամերիկյան օգնության ծավալների մեծացումը:

10. Հայաստանի անկախ պետականության վերականգնումից հետո Հայոց ցեղասպանության ճանաչման խնդիրը սկսում է կարևոր տեղ զբաղեցնել նաև նորանկախ հանրապետության արտաքին քաղաքական օրակարգում: Սրան զուգահեռ, ամերիկահայ լոբբին այս ուղղությամբ շարունակում է պայքարը և հասնում կարևոր հաջողությունների, որոնցից կարելի է առանձնացնել 2000, 2007, 2010 և 2014 թթ. Ներկայացուցիչների պալատի ու Սենատի Արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովների կողմից Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող բանաձևերի ընդունումը, ինչպես նաև 2015 թ. դրությամբ 43, իսկ այսօր արդեն 48 նահանգների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը և դատապարտումը:

11. Հայկական լոբբիստական կազմակերպություններն իրենց գործունեության մեջ կարևորում են համագործակցությունը լոբբիստական տարբեր կազմակերպությունների և շահերի խմբերի հետ: Այսպես, Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախումբը համագործակցում է տեղի հունական, կիպրական, քրդական և լիբանանյան կառույցների հետ, ինչի շնորհիվ հաջողվեց ձախողել

Միացյալ Նահանգների կողմից Թուրքիային տրամադրվող ռազմական ու տնտեսական օժանդակությունը՝ հաշվի առնելով վերջինիս կողմից մարդու իրավունքների ոտնահարումները՝ հայերի, քրդերի և Կիպրոսի հույների նկատմամբ: Ամերիկայի Հայկական համագումարն, իր հերթին, սերտ և յուրահատուկ կապեր ունի ՄԱԿ-ի և ԱՄՆ-ի Հոլոքոստի հիշատակի թանգարանի հետ, որի հետ համագործակցելով, փորձում է բարձրացնել ցեղասպանության հիմնահարցերի վերաբերյալ հանրային տեղեկացվածության աստիճանը:

12. Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցը և Արցախյան հիմնախնդիրը հնարավոր չէ դիտարկել լոկ հայ-ամերիկյան հարաբերությունների շրջանակում՝ ամերիկա-թուրքական և ամերիկա-ադրբեջանական հարաբերությունների տիրույթից դուրս: Որքան էլ հայկական լոբբին լավ կազմակերպված և ազդեցիկ լինի, այնուամենայնիվ, Միացյալ Նահանգներն ամենից առաջ առաջնորդվում են իրենց պետական և քաղաքական շահերով: Ելնելով դրանից՝ եկել ենք այն եզրահանգման, որ Հայ դատը, հայոց պահանջատիրությունը իբրև իրավական ու քաղաքական խնդիրների համալիր չի կարող ներառվել Միացյալ Նահանգների ռազմավարական ծրագրերում: Վերջինս իր օրակարգում կարող է ունենալ լոկ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցը՝ ելնելով սեփական քաղաքական շահերից ու նկատառումներից: Ցեղասպանության գործոնը ունի որոշակի դերակատարություն ամերիկա-թուրքական հարաբերություններում՝ կապված ԱՄՆ-ի տարածաշրջանային քաղաքականության և առաջնահերթությունների հետ: Այն հաճախ դառնում է ճնշման միջոց Միացյալ Նահանգների համար: Բայց նաև չպետք է մոռանալ, որ Թուրքիան կարևոր նշանակություն ունի Միացյալ Նահանգների համար՝ կապված Իրաքում և Աֆղանստանում ամերիկյան քաղաքականության իրականացման, արաբաիսրայելական հակամարտության գործում ունեցած հնարավոր դերակատարության, Ռուսաստանը շրջանցող նավթամուղերի ու գազամուղերի կառուցման և այլ առումներով:

Ինչ վերաբերում է Ադրբեջանին, ապա վերջինս Միացյալ Նահանգների համար առանցքային նշանակություն ունի իր աշխարհագրական դիրքի և էներգապաշարների շնորհիվ:

13. Հայկական լոբբիի ջանքերին հակազդելու համար ԱՄՆ-ում ստեղծվել են նաև թուրքական և ադրբեջանական լոբբիստական կառույցներ, որոնք մեծ չափերով ֆինանսավորվում են սեփական երկրների կառավարությունների կողմից:

14. Դրանով հանդերձ, ԱՄՆ-ի ներքին և արտաքին քաղաքականության վրա հայկական լոբբիի ունեցած ազդեցության չափերի գնահատման հարցը բարդ է՝ կապված այն հանգամանքի հետ, որ Միացյալ Նահանգներն առաջին հերթին առաջնորդվում են սեփական պետական և քաղաքական շահերով:

Նման պայմաններում հայկական լոբբիի համար առաջանում են տարատեսակ բարդություններ և խոչընդոտներ հայկական շահախնդրությունները պաշտպանելու և առաջ մղելու առումով: Հայության թվաքանակը բավական փոքր է Միացյալ Նահանգների բնակչության ընդհանուր տեսակարար կշռի մեջ, այնուամենայնիվ, հայերի օրինակը ցույց է տալիս, որ էթնիկ փոքրամասնությունը կարող է որոշակիորեն ազդել ամերիկյան ներքին ու արտաքին քաղաքական գործընթացների վրա: Հայկական լոբբին շատ հարցերում կարողանում է զսպող ուժի դեր ստանձնել: Նրա ջանքերի շնորհիվ է, որ ամերիկյան քաղաքական գործիչներն ու վարչակազմերը գիտակցում են, որ Հայաստանին և հայկական շահերին վերաբերող հարցերում պետք է դրսևորեն բավականաչափ զգուշավորություն՝ հակառակ դեպքում կարող են հանդիպել հայ համայնքի ու լոբբիստական կառույցների դժգոհությանն ու դիմադրությանը:

15. Գաղտնիք չէ, որ Միացյալ Նահանգներում իրականացվող տարբեր ընտրությունների ժամանակ թե՛ նախագահի թեկնածուները, թե՛ տարբեր քաղաքական գործիչները, փորձում են ստանալ ամերիկահայության ձայները և նյութական աջակցությունը, ինչն էլ ազդեցիկ է դարձնում հայկական լոբբիին:

Չնայած առկա դժվարություններին, Միացյալ Նահանգների՝ Թուրքիայի և Ադրբեջանի նկատմամբ ունեցած տարածաշրջանային հետաքրքրություններին, թուրք-ադրբեջանական լոբբինգի հակահայ գործունեությանը, այնուամենայնիվ, ամերիկահայ լոբբին կարևոր դերակատարում ունի և հսկայական աշխատանք է ծավալում հայկական շահախնդրությունները և Հայաստանին ու Արցախին վերաբերող հիմնահարցերը պաշտոնական Վաշինգտոնի քաղաքական ուշադրության կենտրոնում պահելու համար:

Ատենախոսության հիմնական դրույթները ներկայացված են հեղինակի հետևյալ հրապարակումներում.

1. Լոբբինգի դրսևորման ձևերը ամերիկահայության մեջ, «Պատմություն և մշակույթ» հայագիտական հանդես, Եր., 2015, էջ 193-205:
2. Թուրք-ադրբեջանական լոբբին ԱՄՆ-ում և պայքարը հայկական շահախնդրությունների դեմ», «Պատմություն և մշակույթ» հայագիտական հանդես, Եր., 2016, էջ 317-326:
3. Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հիմնահարցը՝ իբրև ամերիկահայ լոբբինգի գործունեության առաջնահերթություն, Մեսրոպ Մաշտոց համալսարանի «Լրատու» գիտական հոդվածների պարբերական ժողովածու, Եր., 2017, էջ 143-153:

4. ԱՄՆ-ի հայ համայնքի ձևավորումը և ամերիկահայ առաջին լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեությունը, «Ակունք» գիտական հոդվածների ժողովածու, թիվ 2 (16), Եր., 2017, էջ 59-72:
5. Ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման համար տարվող պայքարը Միավորված ազգերի կազմակերպությունում 1965-1991 թթ., «Ակունք» գիտական հոդվածների ժողովածու, թիվ 2 (16), Եր., 2017, էջ 80-87:
6. Արցախյան հիմնախնդրի կարգավորումը և Հայաստանին ու Արցախին տրամադրվող ամերիկյան օգնության ապահովումը ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեության առանցքում, «Կանթեղ» գիտական հոդվածներ, թիվ 4 (73), Եր., 2017, էջ 128-138:

МАМЯН ЛИАНА ЛЕВОНОВНА

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АРМЯНСКИХ ЛОББИСТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В США 1965-2015 ГГ.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 «История Армении»

Защита состоится 22-ого декабря на заседании специализированного совета по Истории Армении 004 ВАК РА при Институте Истории Национальной академии наук РА (0019, Ереван, проспект Маршала Баграмяна 24/4).

РЕЗЮМЕ

Данное исследование посвящено деятельности армянских лоббистических организаций в США в 1965-2015 гг. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключении, и списка использованных источников и литературы. Во введении обоснованы важность и актуальность исследования, научная новизна работы, указаны цели и задачи, поставленные перед автором, проанализированы использованные источники и литература.

В первой главе «Формирование Армянского лобби» дано объяснение концепта «лоббизм»; представлено исследование по формированию видов лоббизма; развитие и характерные черты лоббизма в США и законы, принятые в стране в разные периоды и регулирующие лобистическую деятельность. В данной главе нами представлен и этнический лоббизм, который в США имеет гораздо более широкое распространение, чем другие виды лоббизма, приведены основные направления его деятельности, даны попытки выявить степень влияния этнического лоббизма на американскую внешнюю и внутреннюю политику. Армянское лобби признано считать проявлением этнического лоббизма. В данной главе также представлена деятельность армяно-американских первых лоббистических организаций: Армянское национальное объединение Америки, Американский комитет независимости Армении, Армянский национальный комитет Америки, Армяно-Американский Национальный Совет и др.

Во второй главе «Борьба армяно-американских лоббистических организаций по признанию Армянского Геноцида (1965-1991 гг.)» представлены формирование, основные цели армяно-американских двух ведущих лоббистических организаций, а именно: Армянского Национального Комитета Америки и Армянской Ассамблеи Америки, дано исследование их деятельности

и усилий, начиная с 1965 года, года 50-летия Армянского Геноцида, направленных на признание Армянского Геноцида законодательными и исполнительными органами США и различными комиссиями ООН. В данном контексте особое значение имеют Резолюции N 148 (1975 г.) и N 247 (1984 г.), которые были приняты Палатой Представителей, определивших 24-е Апреля как «Национальный день памяти бесчеловечного отношения человека по отношению к человеку». Усилиями армяно-американского лобби по состоянию на 1991 год было признание Армянского Геноцида штатами Америки (порядка 20-и штатов).

В третьей главе «Деятельность армяно-американских лоббистических организаций после восстановления независимости Армении (1991-2015 гг.)» дано исследование деятельности армяно-американских лоббистических организаций по решению Арцахской проблемы и признанию его независимости, оказанию американской финансовой и экономической помощи Армении и Арцаху. В данной главе представлены также усилия армяно-американского лобби по признанию Геноцида Армян Соединенными Штатами Америки, которые привели к признанию Комиссиями Сената и Палаты Представителей по Внешним Отношениям ряда резолюций, а также признание 48-ю штатами Америки Армянского Геноцида.

В заключении подведены итоги проведенной работы и изложены основные выводи исследования.

MAMYAN LIANA, LEVON

THE ACTIVITY OF THE ARMENIAN LOBBYING ORGANIZATIONS IN THE USA FROM 1965 TO 2015

Dissertation for the degree of the Doctor of History on the specialization of «History of Armenia» 07.00.01.

The defense of the dissertation will be held on December 22, 2017, 14^{00} at the session of the Specialized Council 004 on Armenian History of SCC RA by the Institute of History of the National Academy of Sciences of RA (0019, Yerevan, Marshal Baghramyan Avenue 24/4).

SUMMARY

The given research is devoted to the activity of the Armenian lobbying organizations in the USA from 1965 to 2015. The PHD thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion and list of used sources and literature. The importance and relevance of the research, its scientific novelty, the goals and tasks set by the author argued in the introduction, an analyze of used sources and literature is done.

In the first chapter - «The Formation of the Armenian Lobby» are given description of the concept of «lobbying», formation, types, development and features of lobbying in the USA, laws, regulating lobbying activity, adopted in the country within different years. In this chapter ethnic lobbying is presented, which has more widespread in the USA, than any type of lobbying, the main directions of its activity, trying to reveal their impact on the internal and foreign policy of the USA. The Armenian lobby is considered to be an ethnic lobby. In this chapter also the formation and activity of the Armenian-American first lobbying organizations, that are Armenian National Union of America, the American Committee for the Independence of Armenia, the Armenian National Committee of America, Armenian-American National Council and etc. are presented.

In the second chapter- «The Struggle of the Armenian-American Lobbying Organizations for the Recognition of the Armenian Genocide (1965-1991)» are presented the formation and goals of the Armenian-American two main lobbying organizations, that are the Armenian National Committee of America and the Armenian Assembly of America, their efforts and activity that have been carried out

since 1965 – from the 50 anniversary of the Armenian Genocide, to achieve the recognition of the Armenian Genocide by the legislative and executive authorities of the USA and United Nations Organizations' different commissions. In this context 148 (1975) and 247 (1984) resolutions adopted by the House of Representatives are important, which were designating April 24 as «National Day of Remembrance of Man's Inhumanity to Man». Due to the efforts of the Armenian-American lobby, already two dozen American States in the 1991 have recognized the Armenian Genocide.

In the third chapter - «The Activity of the Armenian-American Lobbying Organizations after the Reestablishment of the Independence of Armenia (1991-2015)» the activity of the Armenian-American lobbying organizations toward the regulation of Artsakh issue and its independence recognition, providing annual American financial and economic aid to Armenia and Artsakh are highlighted. In this chapter also the efforts of the Armenian-American lobby for the recognition of the Armenian Genocide by the USA are presented, thanks to which several resolutions were adopted by the Foreign Affairs Committee of House of Representatives and Senate, also 48 American States have recognized the Armenian Genocide.

The main findings and results of the study are summarized in the conclusion.